

**РОЛЬ МЕТАМОВНИХ КОРЕЛЯТИВ У МЕТОДОЛОГІЧНОМУ АПАРАТІ ВИЗНАЧЕННЯ
НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНОЇ МАРКОВАНOSTІ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ (на матеріалі
англійської фразеології)**

*У статті розглянуто основні метамовні кореляти когнітивного простору фразеологічної одиниці.
Проаналізовано взаємодію образу з прототипом у процесі визначення національно-культурної маркованості
фразеологічної одиниці.*

Широке розуміння культури в сучасному науковому дискурсі охоплює систему опосередкованих людською свідомістю "опредмечених" та означених інтра- і інтерособистісних відносин. Культура представлена сукупністю концептів, виражених у різноманітних рядах (в еволюційно-семіотичних рядах, у парадигмах, стилях, константах). Наукова парадигма співвідношення "мова і культура" отримує якісно новий підхід щодо мовної реалізації національних картин світу, який об'єднує когнітивну і лінгвокультурологічну парадигми на єдину методологічну основу.

Дослідження концептуальних просторів, вербалізованих мовними одиницями, проводиться на основі сучасних теорій концептуального аналізу – теорія прототипів Е. Рош, фреймова семантика Ч. Філлмора, теорії метафори Дж. Лакоффа та М. Джонсона, М. Тернера, концептуальна модель структури знань А.Н. Баранова, Д.О. Добровольського. Загальна теорія когнітивних моделей спрямована на експлікацію онтологічної природи уявлень, стереотипів мовного колективу.

Для того щоб зрозуміти, чому певні ознаки об'єкта висувуються на перший план та передають інформацію про бачення позначуваного, яке існує в соціумі, необхідно спочатку проаналізувати структуру організації та встановити механізм взаємодії когнітивного та семантичного рівня мовної особистості етносу. Мета статті – обґрунтування ролі образу у взаємозв'язку гносеології та фразеології.

Центральною в когнітивному підході до мови є **категорія знань**. Мова як основний засіб фіксації, збереження та передачі знань виступає в якості своєрідної системи різних "упаковок" знань [1: 89].

Із гносеологічної точки зору знання про світ орієнтовані на діяльність, дії з реччю, тоді як семантика задовольняється ідентифікацією, розпізнаванням речі (явища, процесу тощо). Розгляд значення як пізнавальної структури в дослідженнях деяких учених призводив до висунення гіпотези щодо існування подвійної природи семантики, віднесення змісту (поняття) до гносеології, зводив нанівець акт пізнання та роль автономних елементів мови думки. Потреби інтелектуально-пізнавальної діяльності людини спрямовані на освоєння дійсності, на прагматичне моделювання природних процесів. У процесі пізнання мова не користується порядком, заведеним у реальній дійсності, вона здійснює специфічний вибір із нескінченної безлічі способів бачення і саме таким чином створює мовні одиниці. У мові існує своя логіка відношень між предметами, явищами, якій притаманна споконвічно власна структура, що відображає сукупність уявлень людини про навколишню дійсність [2: 90]. Структура знань у ментальному просторі мови складає її основоположний "каркас", на якому виростає вся складна сітка семантичних відношень.

Нерівномірність закріплених за мовними знаками знань про світ зумовлює виведення на рівень свідомості окремих фрагментів вербально-семантичної сітки. Слова, фрази і тексти нерівноцінні: серед них є більш значущі і менш значущі, та є і найголовніші, визначаючі [3: 170].

Лінгво-когнітивний (тезаурусний) рівень задає спосіб квантування асоціативної сітки. По-перше, спосіб упорядкування знань ієрархічно-координатний, наділений тенденцією до логіко-понятійного вишикування. По-друге, в якості одиниць цього рівня необхідно розглядати узагальнені (теоретичні або буденно-життєві) поняття, великі концепти, ідеї [4: 53]. Мережовий принцип організації лексики та дескрипторний статус слів, які виражають поняття, концепти лінгво-когнітивного рівня все-таки зазнають впливу підрядно-координатного плану впорядкування, впливу стійких стандартних зв'язків між дескрипторами (афоризми, крилаті вирази, прислів'я, приказки передають суть відображення відносин між об'єктами), але головне те, що адекватне співвідношення їх змісту відбувається саме з "вузлами" (дескрипторами) тезауруса, "каркас" якого наділено "ідеографічною" природою.

Тісна взаємодія "енциклопедичної" та власне "мовної" інформації, розгляд лексичного значення як одиниці концептуальної структури ставлять їх на один рівень через дедуктивну інтерпретацію зі сторони абстрактних логічних схем та спроможність лексичного значення формувати систему наших знань, але повна тотожність лексичного значення і поняття призводить до хибного тлумачення мовних явищ.

Моделювання світу свідомістю демонструє протиставлення логічного та лінгвістичного, тобто поняття і значення. Свідомість забезпечує випереджаюче відображення дійсності. Тому багато понять формуються на дознаковому рівні свідомості, що у свою чергу наділяє їх статусом конструктів свідомості. У єдиній концептуальній системі на абстрактно-узагальненому рівні свідомості відбувається знакове відображення мисленнєвих одиниць, вектор орієнтури суміщається на мовний знак; логічні поняття стають семантичними одиницями – значеннями або частинами значень [5: 46-47]. Мовне поняття як узагальнене, абстрактне знання про дійсність виступає своєрідною "робочою формулою" в пізнанні дійсності за допомогою рідної мови. Поняття не тотожне значенню, воно опосередковує зв'язок знака з реччю, яку він позначає.

У процесі визначення національно-культурної маркованості фразеологічної одиниці спостерігається явище, коли поняття, які лягають в основу семантики ФО, онтологічно наділені загальнолюдським змістом, набувають національного оснащення. Фразеологічне значення умовно репрезентує одну з ознак певного поняття, яскравість проявлення якої залежить від рівня мотивації. Адже зміст поняття зумовлюється суспільною практикою людей.

У значенні мовної одиниці використовується не весь зміст певного поняття, а тільки частина, яка відома усім членам суспільства. Поняття – певна сукупність загальних і суттєвих якостей предмета [6: 89]. Інформативна насиченість фразеологізму зумовлюється рівнем мотивованості, напр., ФО *to be at the top of the ladder* (букв. 'бути на верхніх щаблях драбини') 'займати помітне, високе положення' яскравіше зображує поняття 'соціального статусу', ніж ФО *to go places* 'зробити кар'єру', *to come out on top* 'зайняти помітне положення в суспільстві' [7]. Реконструкція понятійної системи на основі фразеологізму показує, як людина осмислює світ.

Посередниками та засобами в здійсненні зв'язку між семантикою та знаннями про світ виступають ті елементи метамови, котрі первинно в якості ембріонів мисленнєвих операції спроможні набути лінгвістичного змісту та стати "місточком" між мовними значеннями та їх корелятами в дійсності. Таким потенціалом та предметністю наділені **образи, прототипи**.

Образ надає відчутну форму самому тезаурусу, робить чуттєвою структуру когнітивного рівня, знань про світ. Образ не просто виступає знаковим посередником мислення, його символічна або семіотична функція акцентує на оглядності, синтетичності і синкретизмові ментального уявлення предметів, дій, подій [3: 189].

Образ знаходиться у прямій кореляції з прототипом, оскільки прототип – інструмент, з допомогою якого людина справляється із безкінечною кількістю стимулів, які постачає дійсність. Член категорії дійсності, який розташований ближче до образу, буде оцінено як кращий прототипічний екземпляр [7: 37]. Ідентичність, дотична схожість образу і прототипу лише викристалізують і фіксують конкретне або абстрактне уявлення про предмети. Прототип не належить вербальному рівневі, тому в сателіті з образом виконує свою соціальну функцію, яка полягає у тлумаченні значень [8: 174]. Прототип у вербальній експлікації можна назвати "синкретичним образом", який демонструє невербальні компоненти комунікації, етнічні системи метафор, порівнянь тощо [9: 180]. Так, баранина виступає в мовній свідомості англійців стравою, якою частують гостей (*to cut (one's) mutton with* (букв. 'нарізати баранину з кимсь') 'користуватися гостинністю, обідати з кимсь'), а масло сприймається як необхідний засіб для існування (*one's bread and butter* (букв. 'хліб і масло') "хліб насущний"; *to butter one's bread* (букв. 'намазувати хліб на масло') "заробляти на шматок хліба"; *to have one's bread buttered for life* (букв. 'мати хліб, намазаний маслом') "бути матеріально забезпеченим на все життя"; *to butter one's bread on both sides* (букв. 'намазувати хліб на обидві сторони') "дозволити собі зайву розкіш") [11].

Онтологічний статус знань передбачає певну єдність розумового змісту людської свідомості. Діахронічний вимір цього феномену демонструє справжні силові лінії формування знань, особливо інваріантної, національної частини. Роль **фонових знань** у співвідношеннях з мовними одиницями проявляється в накопиченні інформації і в надаванні багатовимірності висловлюванням, фразеологізмам, текстам.

Представники континентальної теорії слова (Е.М. Верещагін, В.Г. Костомаров) стверджували, що мова (точніше слово) – хоронитель знань, тому "прив'язування" фонових знань до лексем розглядалося методично неправомірно. Деякі вчені (О.С. Ахманова, І.В. Гюббенет) руйнують цілісність функціонального буття фонових знань, відносячи екстралінгвістичну інформацію соціально-культурного плану до об'єкта лінгвокраїнознавства, а не мовознавства.

Вищезгадані твердження відносно нерелевантності фонових знань для мовних явищ легко спростовуються постулатами когнітивної лінгвістики. Джерелом хибного тлумачення виступає нерозрізненість двох рівнів свідомості – мовного (вербального) і невербального (смыслового) [9: 179]. Фонові знання належать смысловому рівню свідомості. Тому в одних випадках екстралінгвістична інформація, необхідна для розуміння висловлювання, може бути навіть не представлена у значеннях слів, а лише зведена до мінімальних мовних відрізків, із якими фонові знання співвідносяться [10: 38]. Відповідно значення слова не є вмістилищем знань, а лише формою презентації і актуального утримання знань в індивідуальній свідомості

Пріоритетом у методологічному апараті визначення національно-культурної маркованості фразеологічних одиниць у гносеологічному аспекті виступає образ. Сліди нетривіальних семантичних ефектів у формі прототипів, гештальтів лише скеровують напрямок фразеологізації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Беляевская Е.Г. Когнитивные основания изучения семантики слова // Структуры представления знаний в языке. / Под. ред. Березина Ф.М. – М.: Российская академия наук. – С. 87 – 110.
2. Соколовская Ж.П. Проблемы системного описания лексической семантики. – К.: Наукова думка, 1990. – 184 с.
3. Караулов Ю.Н. Русский язык и языковая личность. – М.: Наука, 1987. – 262 с.
4. Караулов Ю.Н. Общая и русская идеография. – М.: Наука, 1976. – 337 с.
5. Никитин М.В. Основы лингвистической теории значения. – М.: Высшая школа, 1988. – 166 с.
6. Серебrenников Б.А. Как происходит отражение картины мира в языке? // Роль человеческого фактора в языке. Язык и картина мира / Под. ред. Б.А. Серебrenникова. – М.: Наука. – С. 87-108.
7. Демьянков В.З. Теория прототипов в семантике и грамматике языке. // Структуры представления знаний в языке / Под. ред. Березина Ф.М. – М.: Российская академия наук. – С. 32 – 86.

8. Пинто де Лима Ж. Новый подход к прототипам: прагматический взгляд // Вестник Московского ун-та. – 1995. – № 5. – С.117-126.
9. Шамота А.Н. Этнопсихоллингвистика. Проблемы и методы исследования. // Методологические основы новых направлений в мировом языкознании. – К.: Наукова думка – С. 162-191.
10. Колшанский Г.В. Контекстная семантика – М.: Наука, 1980. – 149 с.
11. Cowie A., Mackin R. Oxford Dictionary of English Idioms. – Oxford: Oxford University Press, 1993. – 685 p.

Матеріал надійшов до редакції 12.04.2006 р.

Котловский А.М. Роль метаязыковых коррелятов в методологическом аппарате определения национально-культурной маркировки фразеологических единиц (на материале английской фразеологии).

В статье рассмотрены основные метаязыковые корреляты когнитивного пространства фразеологической единицы. Проанализировано взаимодействие образа и прототипа в процессе определения национально-культурной маркированности фразеологической единицы.

Kotlovsky A.M. The role of cognitive correlatives in the methodological apparatus of defining the national-cultural blend of phraseological units (based on English phraseology).

The paper examines the main cognitive correlatives of the mental space of a phraseological unit. It also studies the interaction of an image and prototype in the process of defining national and cultural blend of phraseological units.